

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Aktuellt

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1959_aktuellt

Fornvännen 1959, s. 59-62, 155-159, 218-222, 302-306

Ingår i: samla.raa.se

Ja, det är lätt att säga för den som inte har något ansvar vid sitt ställningstagande. Gravmonument och altarpopsatser från 1600-talet har han ett gott öga till. De förra är »smaklösheter» och »ett nödvändigt ont», och de senare är sandstenskolosser som man borde »lämpa ut» ur kyrkorna. Här tycks förf. ha fastnat i den vaneföreställning, som han själv eljest reagerar mot, att medeltidskonstverken är värdefullare än vad som följer senare. I fråga om den konstnärliga kvaliteten är det väl mestadels så, men 1600-talets tillsatser bärs ofta upp av en uttrycksfull och äkta naivitet, som har ett värde vilket säkerligen allt mer kommer att uppskattas. Man gläder sig emellertid åt att förf. ständigt vill inpränta att endast det bästa är gott nog i kyrkorna. Detta borde ju nu liksom i äldre tider kunna anses vara en självklar sak, men allt för ofta finner man att gottköpskram och utländska s. k. antikviteter, som ingenting har med svensk kyrkokonst att göra, får tränga sig in i våra kyrkointeriörer. Om denna bok får den spridning som den förtjänar så borde den kraftigt kunna bidra till att höja förståelsen och respekten för den skatt vi äger i våra gamla kyrkor.

Sid. 101 störes läsningen av ett vanställande ombrytningsfel (rad 7 uppfir.). Gissningsvis vill den korrumpierade satsen säga att Fumbo kyrka ger ett exempel på att 1700-talsmusiken kunde äga en hög standard.

B. Th.

AKTUELLT

FRÅN VITTERHETSAKADEMIEN

Kungl. Maj:t har medgivit, att riksantikvarien Bengt Thordeman får kvarstå i tjänst intill utgången av september månad 1960.

Akademien har till svensk arbetande ledamot av historisk-antikvariska klassen utsett professor Erik Lönnroth, till representant för Akademien vid The International Congress of Celtic Studies i Dublin 6—10 juli 1959 professor Dag Strömbäck och till sammankallande ledamot i en av Akademien 1949 tillsatt kommitté för samarbete med en inom Union Académique internationale fungerande kommitté för utgivande av »Corpus Vasorum antiquorum» professor Arne Furumark efter professor Ture Arne, som avsagt sig uppdraget.

UR STATSVERKSPROPOSITIONEN 1959

Kungl. Maj:t har föreslagit, att en ny amanuens tjänst inrättas vid riksantikvarieämbetets fornminnesavdelning och att tjänsten som fotograf i

Ae 15, vilken för närvarande innehas av Iwar Anderson, utbytes mot en för honom personlig tjänst som antikvarie i Ae 19. Anslaget till laboratoriet för radioaktiv datering föreslås att höjas med 5.000 kronor, anslaget för vård och underhåll av fornlämningar och byggnadsminnesmärken att utgå med oförändrat belopp 275.000 kronor och anslaget till fornminnesinventering i samband med utarbetandet av den nya ekonomiska kartan att sänkas med 16.000 kronor. Anslaget för bidrag inom landsantikvarieorganisationen föreslås utgå med oförändrat belopp 600.000 kronor. Medel för inrättande av en landsantikvartjänst i Stockholms län ha ej heller i år medtagits i beräkningarna.

ANSLAG FRÅN LOTTERIMEDELSFONDEN

Genom kungliga brev den 30 juni 1958 och den 30 januari 1959 hava anslag beviljats bl. a. följande institutioner för nedan angivna ändamål: Örebro läns hembygdsförbund 50.000 kronor som bidrag till utbyggnad av läns museet i Örebro; Falbygdens museibyggnadsförening ytterligare 25.000 kronor såsom slutligt bidrag för uppförande av en museibyggnad; Stiftelsen Vika minnesgård 35.000 kronor som bidrag till reparation av stiftelsens gårdsanläggning i Boge socken på Gotland; S:t Olofs kapellstiftelse och S:t Olofs kapellansgårdskommitté 11.000 kronor som bidrag till kostnaderna för vissa avslutande arbeten på S:t Olofs kapellanläggning i Tylösand; Hudiksvalls hantverkarförening ytterligare sammanlagt 50.000 kronor för restaurering av den s. k. Brunnska gården i Hudiksvall; Birgittastiftelsen 50.000 kronor som bidrag till kostnaderna för värme- och sanitetsinstallation i de av stiftelsen i Vadstena kloster disponerade lokalerna; Stiftelsen Löfvångers kyrkstad 50.000 kronor såsom engångsbidrag för restaurering av Löfvångers kyrkstad; Ystads stad 40.000 kronor som engångsbidrag till restaurering av byggnader på tomterna 7 och 8 i kvarteret Pernilla och på tomten 2 i kvarteret Disa.

ANSLAG UR KUNGAFONDEN

Ur Konung Gustaf VI Adolfs 70-årsfond för svensk kultur ha under år 1958 bidrag lämnats till bland annat följande ändamål inom kulturminnesvården: till fortsatt restaurering av Skottbergska gården i Karlshamn; till Föreningen Gotlands fornvänner för reparation av den medeltida mangårdsbyggnaden på gården Stora Sojdeby i Fole socken; till S:ta Ingrid's gille för en undersökning av lämningarna efter Allhelgonakyrkan i Skänninge; till Birgittastiftelsen för pågående arbeten i Vadstena nunnekloster; till Eskilstuna stad för bevarande och iståndsättning av Rademacher-smedjorna; till Vika-Hosjö hembygdsförening för fortsatt konservering och restaurering av bergsmansgården Gamla Staberg i Vika socken, Dalarna; till Nordiska museet för fortsatt inventering av herrgårdar i Stockholms län; till riksantikvarieämbetet för arvode åt instruktis vid trofékonserveringen.

ANSLAG TILL OMBYGGNAD AV GOTLANDS FORNSAL

Gotlands fornsal är belägen inom kvarteret Museet i Visby. Byggnaderna ägas av staten, förvaltas av Kungl. Fortifikationsförvaltningen och nyttjas till större delen av fornsalen. Nu har Kungl. Arbetsmarknadsstyrelsen ställt 144.000 kronor till fortifikationsförvaltningens förfogande för vissa ombyggnader med syfte att bereda fornsalen ökade utrymmen. Arbetet utgör första etappen i en planerad utbyggnad av museet och avser att tillföra detta dels en för tillfälliga utställningar och föreläsningar avsedd större sal, vilken i motsats till museet i övrigt skall kunna uppvärmas, dels utrymmen för de etnologiska samlingarna samt magasin.

SKYDDSFÖRESKRIFTER

Skyddsföreskrifter jämlikt lagen den 12 juni 1942 om skydd för kulturhistoriskt märkliga byggnader hava utfärdats för följande byggnader och anläggningar: *Ljungbergsgården*, *Storsjö socken*, *Härjedalen*; *Ingeborrarpsgården*, *Rya socken*, *Skåne*; *Munga 5:9*, gammal bondgård med målningar av Hans Wikström från 1818, *Tierps socken*, *Uppland*; *stubbkvarn på Kyrkotäkten 1:7*, *Algutsrums socken*, *Öland*; *salubodar och stall vid marknadsplatsen i Åsköping*, *Julita socken*, *Södermanland*; *Österbergska gården i Kristianstad*; *Bruatorps väderkvarn*, *Söderåkra socken*, *Småland*; *Agusastugan*, *Andrarums socken*, *Skåne*; *Riseberga bönehus*, *Edsbergs socken*, *Närke*; *kvarteret Orren nr 2 i Vimmerby*; *manbyggnad från Nybyn 4:9*, *Överkalix socken*, *Norrboten*; *Oppgården*, *Hede socken*, *Härjedalen*; *Gustad Käll- eller Korpralsgård*, *Vikingsstads socken*, *Östergötland*; byggnader på *tomten nr 6 i kvarteret Niorder*, *Ystad*, och *gamla kyrkoherdeprästgården i Hamrånge*, *Hamrånge socken*, *Gästrikland*.

GRÄVNINGAR OCH FYND

Inom ett område i *Bromölla köping* i *Skåne* har *Lunds universitets historiska museum* under tiden augusti—december 1958 undersökt delar av en boplatz från sen bronsålder med tillhörande gravfält. Av detta undersöktes en mindre del, varvid fyra säkra urnegravar, ett flackt röse, innehållande en gravurna samt ett tjugotal anläggningar av gravkaraktär påträffades. Vid 1958 års undersökning inom boplatzområdet påträffades omkring 425 olika anläggningar: härdar, avfallsgröpar och mängder av stolphål, huvudsakligen rester av olika huskonstruktioner. Av stort intresse äro vissa stora härdar, vilka synas ha använts vid bronsgjutning, samt ett tjugotal lerklädda keramikugnar. Fynden datera gravfältet och boplatzen till bronsålderns 5:e och 6:e period.

Den planerade förläggningen av ett nytt partihandelscentrum för *Stockholm* till *Årsta nödvändiggör* undersökning av tre gravfält därstädes. Hittills ha två av dessa utgrävts genom *Stockholms stadsmuseum*. Det ena visade sig vara ett bygravfält från vikingatiden och medeltidens början med såväl

brandgravar som kristet påverkade skelettgravar. Det andra bestod av 230 fornlämningar och torde huvudsakligen tillhöra romersk järnålder. Bland gravformerna märkas runda, triangulära och kvadratiska stensättningar, i vilka påträffades såväl brandgravar som skelettgravar. Fyndbeståndet var rikt och omväxlande.

NOTES AND REVIEWS

Two Seal Harpoons from Hälsingland's Stone Age. Of the two harpoon finds, which Louise Cederschiöld here publishes, one comes from Skarvtjärn, Harmånger parish (fig. 1), and has, by means of pollen analysis, been dated at probably some time in the centuries closely preceding 2000 B.C., or according to a less definite dating, at some time between 2000–1500 B.C. The harpoon was discovered, stuck fast in the skeleton of a seal (*Phoca Groenlandica*). About five Swedish miles (50 km.) to the south of the Skarvtjärn finding-place is situated the Stone Age settlement of Hedningahällan, which dates from the later division of the Middle Neolithic Period. If it was a seal-hunter from Hedningahällan that downed the seal at Skarvtjärn, which is of course only a possibility, it would be the somewhat more uncertain dating of the find that must be accepted. The unlucky seal hunt would in such case have taken place at some time between 2000 and 1800 B.C. The second harpoon find (Fig. 2) comes from the Vibo Lake, Hälsingtuna parish, and was reported as a loose find. The Vibo Lake harpoon is here compared with a harpoon found together with a seal skeleton at Oulojoki, Österbotten, in Finland, and published by Leppäaho and Korvenkontio in "Suomen Museo", 1936. This is from the New Stone Age, the typical Comb Pottery period.

An Early Type of Short-Sword from Gotland. B. Nerman distinguishes a group of one-edged short-swords or daggers on Gotland, which belongs to the Migration Period (ca. 400–ca. 550) and perhaps to the time immediately following, and which thus constitutes the oldest group; the weapons in question belong, as is well known, chiefly to the Vendel period (ca. 550–ca. 800 A. D.). These earliest specimens have—figs. 1–3, 5—a very narrow, and at the tip extremely pointed blade, with a very thick back, which is provided with a faceting that, from about the middle, extends for a considerable distance on towards the point; the faceting is formed by two longish bevelled planes, which slant up to the common longitudinal back, a faceting that is well known from the Migration Period and the Late Roman Iron Age (ca. 200–ca. 400 A. D.); cf. the Gotlandic strap-end mounting fig. 4 from the time 400–475 A. D. This faceting, taken together with the find-combinations, fixes the time of our short-swords or daggers. That so

AKTUELLT

FRÅN VITTERHETSAKADEMIEN

Till svensk arbetande ledamot av historisk-antikvariska klassen valde Akademien den 3 mars 1959 professor Holger Arbman, Lund, och till svensk arbetande ledamot av filosofisk-filologiska klassen samma dag professor K. G. Ljunggren, Lund. — Av akademiens svenska ledamöter ha avlidit professor Richard Ekblom den 7 april, ärkebiskop Yngve Brilioth den 28 april och överbibliotekarien Anders Grape den 29 april 1959.

Vid Akademiens högtidssammanträde i Riddarhussalen den 20 mars 1959 överlämnade Konungen följande utmärkelser: det Rettigska priset till professor Elias Wessén för det nyligen fullbordade verket *Upplands runinskrifter*; Gustaf Adolfsmedaljen, som av Akademien utdelas till personer vilka nedlagt ett betydelsefullt arbete till förmån för uppgifter inom riksantikvarieämbetets arbetsområden, till landshövding Bo Hammarskjöld och kaptenen fil. lic. Nils Strömbom; och slutligen Akademiens jetong i guld till arkivrådet L. M. Bååth för urkundspublikationen *Acta Cameralia* och till bankir Tage Cervin för hans insatser till fromma för fornminnesvården på Gotland. — Den 5 maj beslöt Akademien tilldela stadsarkitekten Frej Klemming, Eskilstuna, sin jetong i silver för dennes värdefulla arbete på kulturminnesvårdens område i Strängnäs och Eskilstuna. Denna utmärkelse överlämnades till arkitekt Klemming av riksantikvarie Bengt Thordeman vid invigningen av Rademachersmedjorna den 17 maj 1959 (se nedan).

FRÅN STATENS HISTORISKA MUSEUM

Det tidigare i *Fornvännen* (1958 sid. 97 f.) publicerade dryckeshornet av trä från 1300-talets förra del har nu införlivats med Statens historiska museums samlingar sedan statsmakterna beviljat ett extra inköpsanslag. För hornet betalades det högsta belopp, som museet någonsin erlagt för ett enstaka föremål. Det är emellertid att märka, att till det nu förvärvade hornet endast finnes en känd motsvarighet, nämligen det griphorn som fanns i museets samlingar redan år 1693. Vi känna icke proveniensens för något av hornen, men det finns ingen anledning antaga annat än att båda äro av svenskt ursprung.

Kungl. myntkabinettets nya permanenta utställning av svenska besittningsmynt öppnades tisdagen den 28 april 1959 för allmänheten. Utställningen visar, efter samma system som kommit till användning i den svenska myntsalen, de mynt som präglats i Sveriges forna besittningar i *Balticum*, *Preus-*

sen, Nordtyskland och Västindien samt de mera tillfälliga ockupationspräglingarna från Syd- och Mellantyskland. De områden och städer som behandlas äro följande: Reval och Narva i Estland, Riga (med stadens och svenska regeringens myntverk) i Livland, Elbing och Thorn i Preussen, Pommern (med myntorterna Stettin och Stralsund) och Bremen-Verden (med myntorten Stade) samt stadsmyntningarna i Stralsund, Wismar och Stade, allt i Nordtyskland, samt i Mellan- och Sydtyskland myntorterna Erfurt, Würzburg, Mainz, Fürth, Nürnberg, Augsburg och Osnabrück samt i Västindien S. Barthélemy. En historisk översikt, författad av Nils Ludvig Rasmusson, med vägledning över utställningen har utgivits.

DONATIONER OCH ANSLAG

Majoren Lars Lawski, som avled den 13 april i år, har i testamente bestämt, att hans efterlämnade förmögenhet, som torde uppgå till omkring 3 miljoner kronor, skall tillfalla Akademien. Tillgångarna skola bilda en stiftelse, uppkallad efter den bortgångne, och avkastningen skall användas till vård och underhåll av svenska byggnadsverk av stort historiskt och kulturhistoriskt värde. Genom denna donation, som är den största som någonsin kommit Akademien till del, har byggnadsminnesvården, den mest kostnadskrävande av kulturminnesvårdens grenar, fått en ovärderlig hjälp.

Bankiren Tage Cervin har skänkt ytterligare 70.000 kronor för vård och underhåll av Visby ruiner. Bankir Cervin har tidigare skänkt stora belopp för samma ändamål.

Syskonen Wesséns stiftelse har ställt anslag på sammanlagt 50.000 kronor till förfogande för vetenskapliga restaureringsarbeten inom Vadstena kloster.

RESTAURERING OCH UNDERSÖKNING AV KYRKOR

De byggnadshistoriska undersökningarna i *Växjö domkyrka*, vilka föranletts av den pågående restaureringen, äro nu i det närmaste slutförda. Domkyrkans medeltida byggnadshistoria har i sina huvuddrag kunnat klarläggas. Sålunda påträffades vid den våren 1958 avslutade grävningsundersökningen murrester, som visa, att den äldsta biskopskyrkan, grundlagd på 1100-talet, varit en enskeppig absidkyrka. Vissa förhållanden tyda på att anläggningen varit försedd med ursprungliga korsarmar. Av de följande murverksundersökningarna har det framgått, att det ännu kvarstående romanska tornet något senare fogats till långhuset. På 1200-talet ersattes det ursprungliga korpartiet med ett långt, åt öster rakt avslutat kor och större korsarmar. Under det följande seklet uppfördes först södra sidoskeppet som en ifrån södra tvärskeppsarmen skild, relativt låg, kapelliknande tillbyggnad. Samtidigt uppfördes en sakristia i vinkeln mellan koret och norra korsarmen. Senare tillkom det norra sidoskeppet, vilket lades i direkt anslutning till norra korsarmen. På 1400-talet höjdes södra sidoskeppet och anslöts till tvärskeppet; samtidigt tillkom ett kapell i två våningar söder om tornet. Tornmurarna erhöilo vidare sin nuvarande höjd, och yttertaken höjdes kraftigt. Kyrkan förlänades slutligen en enhetlig hallinteriör genom att stjärnvalv inlogos med lika höjd i kyrkans olika utrymmen. De omfattande senmedeltida byggnadsarbetena synas ej ha blivit utförda förrän i början av 1500-talet.

Voxtorps medeltida rundkyrka söder om Kalmar står för närvarande under restaurering enligt ett förslag av professor Erik Lundberg. Vid de i samband med restaureringen utförda byggnadshistoriska undersökningarna, vilka letts av landsantikvariern i länet, har bland annat grunden till det äldsta, absidförsedda koret kommit i dagen, grunden till en murpelare i rundhusets mitt påträffats, platsen för en murtrappa konstaterats och den ursprungliga romanska sydportalen framtagits. På väggarna har en serie konsekrationsskors påträffats liksom fragment av andra medeltida dekorationer.

Vid den för någon tid sedan påbörjade putsnedknackningen i *Västerås domkyrka* har man praktiskt taget överallt påträffat färgfragment, vittnande om att kyrkan vid medeltidens slut haft en rik målningsutsmyckning på väggar och valv. Sålunda kan nämnas, att man på södra ytterväggen, inom det parti som motsvarats av det s. k. Cedercrantzka koret påträffat målningar från omkring 1450, erinrande om målningar i Strängnäs domkyrka och i Fogdö kyrka i Södermanland. Man skymtar scener ur passionshistorien och detaljer, som antyda förekomsten av en framställning av Yttersta domen

KULTURRESERVATET RADEMACHERSMEDJORNA I ESKILSTUNA

På pingstdagen invigdes kulturreseptatet *Rademachersmedjorna i Eskilstuna*. Arbetet med att rädda detta märkliga minnesmärke efter stormaktstidens manufakturgrundande och stadsplanering har pågått sedan 1953. En tomt inom det aktuella kvarteret förvärvades emellertid av staden redan 1903.

De s. k. Rademachersmedjorna byggdes vid slutet av 1650-talet på kronans bekostnad för Reinhold Rademachers smidesmanufaktur, Carl Gustafs stad. Kronhusen, såsom de förut kallades, uppfördes efter en av Jean De la Vallé utförd typritning. Samtidigt utarbetade arkitekten även ett förslag till kvartersindelning och byggnadernas placering med ena gaveln mot gatan samt stadsplan för Eskilstuna, som vid samma tid fick stadsrättigheter. Även stadsplanen kom att förverkligas, i huvudsak dock först drygt hundra år senare.

Jean De la Vallés manufakturhus inrymma smedja och tre boningsrum under samma tak, en kombination som använts senare vid svenska faktorier *men som var okänd i landet före bebyggelsen vid Carl Gustafs stad*. Inom reservatet finnas sex av ursprungligen tjugo dylika byggnader bevarade. För att återställa den väsentliga rytmiska raden av smedjegavlar utmed Rademachergatan har en 1800-talsbyggnad i kvarterets mitt nedtagits och på platsen har återuppförts en från angränsande kvarter tagen Rademachersmedja av exakt samma typ som från början funnits på tomten. I övrigt omfattar reservatet ytterligare sex byggnader från olika tider, samtliga dock utförda i knuttimring. Inom reservatet finnas museum, aktuell industriutställning, hemslöjd, arbetande verkstäder och servering. Särskilt en av smedjorna är väl bevarad med ursprungligt jordgolvi i verkstaden.

Reservatet har dragit en kostnad av drygt 800.000 kronor. Staden har fått bidrag av allmänna medel och av enskilda donatorer med närmare tiondelen av detta belopp. Arbetena ha utförts av Eskilstuna stads museistyreelse genom ett särskilt arbetsutskott med arkitekt Frej Klemming som ordförande. Styrelsen kommer även i fortsättningen att förvalta reservatet.

TEXTILKONSERVERINGAR

Riksantikvarieämbetets och Statens historiska museums textilkonserveringsanstalt har under våren 1959 varit sysselsatt med en sedan länge planerad undersökning av den berömda dräkt, som enligt tidig tradition burits av Margareta Valdemarsdotter, regerande drottning av Danmark, Sverige och Norge, död 1412. Den gyllene klädningen togs som krigsbyte i Roskilde 1659 och överfördes senare till Uppsala, där detta ur så många synpunkter intressanta föremål införlivades med domkyrkans klädkammare men småningom råkade i glömska. Vid ett uppordnande av klädkammaren lyckades det Agnes Branting 1906—1907 att identifiera plagget, som hon även publicerade. Det har emellertid på senare år framstått som en vetenskaplig nödvändighet att ompröva och komplettera de gjorda undersökningarna. Den praktiskt taget unika vävnaden

tarvar analys. Av största intresse är att söka klarlägga och rekonstruera snittet på det delvis mycket fragmentariska plagget. Denna praktfulla kvinno-dräkt är i sitt slag den enda som över huvud taget bevarats från medeltiden, varför en utförlig publicering av de vunna forskningsresultaten förberedes. Autenticiteten måste också ytterligare prövas i detta sammanhang. Konserveringen erbjuder svåra problem, som endast kunna lösas genom att man prövar sig fram.

NOTES AND REVIEWS

Kungahälla. N. Lagerholm presents a report on the investigations of the settlement in the Kastellegården estate in Ytterby parish, Bohuslän, conducted during the years 1953-58. In the area in question are to be found remains of the Early Middle Ages town of Kungahälla, which was destroyed in the beginning of the 17th century, and was succeeded by the present-day Kungälv. The present examinations have laid bare the remains of the Franciscan monastery's church that was founded in the late 13th century, besides a building situated to the south of it—probably a hospital. It is further stated that vestiges of old walls exist on that place on which, according to the old maps, the town's own church had stood. Skeleton finds have been made near both churches.

The Fifth International Congress for Prehistory and the Early Middle Ages. T. J. Arne contributes a report on the congress, which was held in Hamburg from 24th to 30th August, 1958, with delegates from 49 countries. 276 lectures had been announced, divided among a large number of sections. Of great value to the participants was the 600-page volume, "Neue Ausgrabungen in Deutschland", which was distributed to all those present, as well as the excursions to Feddersen Wierde near Bremerhafen, and to Ahrensburg and other find-places, where elaborate excavations have been carried out. In conclusion should be mentioned the extensive exhibition of archaeological literature of world-wide range from the last four years.

Per Lundström reviews a book by Siegfried de Laet, Professor of Archaeology at the University of Ghent, who in this publication has prepared a collocation of the technical and natural history scientific reference works and methods that are available to modern archaeology. The writer also discusses the various purely archaeological research methods and the different possibilities of dating. He devotes the last chapter to problems of interpretation, with reference both to the limitations of archaeological science and its possibilities.

samma italianiserade sydtyska miljö, särskilt Augsburg, klarlägges genom talrika exempel ur grafiken.

Tidigare forskares iakttagelser av ett samband mellan triumf/reformationstavlorna och Drabantsalens tak på Gripsholm (Karling) resp. Vädersolstavlan i Storkyrkan och Arvstavlan i Stockholms rådhus (Axel-Nilsson) anser sig Tuulse kunna bekräfta. Tillsammans ge dessa konstverk en god föreställning om den första våg av renässans, som vid hovet och i huvudstaden avlöste den döende sengotiken. Anders och Urban Målare, två mästare knutna till Gustav Vasas hov, ha upprepade gånger nämnts i samband med dessa konstverk. Tuulse handskas med yttersta försiktighet med dylika personattributioner och betonar tidsstilens och de eventuellt gemensamma förlagornas roll i sammanhanget, säkerligen med rätta. I fråga om Gripsholmssviten äga vi blott starkt förminskade, ett par århundraden yngre kopior i behåll, och varje försök till mästarens identifiering genom sammanställning med original från tiden måste förbli hypotetiskt.

Drabantsalens tak och de intressanta kalkmålningarna i östra tornkam-maren på Åbo slott ägnas var sitt kapitel. Tuulse diskuterar möjligheten, att även dessa målningar skulle kunna gömma ett speciellt ikonografiskt innehåll refererande till reformationstidens kyrkliga maktkamp och därigenom bilda ett slags förstadium till de s. k. reformationstavlorna på Gripsholm. Men samtidigt framhåller han — väl med större rätt — att målningarnas syfte kan vara enbart dekorativt, återgivande lösryckta, populära motiv ur tillgängliga förlagor.

Tuulses arbete berikar i mycket vår uppfattning om den äldre Vasatidens konstnärliga miljö, dess källor och möjligheter. Men även sedan man slutat läsningen av den sällsynt fängslade och vackra boken, står man där trots allt med ett tvivel i sin själ: är det »Erik XIV:s Virginia-tavlor» eller »Gustav Vasas reformationstavlor», som Antikvitetsarkivets akvarellkopior bevara till eftervärlden?

Aron Andersson

AKTUELLT

FRÅN VITTERHETSAKADEMIEN

Till svensk arbetande ledamot av historisk-antikvariska klassen valde akademien den 2 juni 1959 stadsantikvarien i Stockholm fil. dr Gösta Selling. — Den 1 september 1959 godkände akademien stadgar för Lars Lawskis fond. Vidare anmäldes, att Union académique internationale med tacksamhet antagit akademiens inbjudan att hålla unionens sammankomst år 1961 i Stockholm.

Rättelse: I innevarande årgång av Fornvännen uppges på sidan 155 under rubriken »Från Vitterhetsakademien», att stadsarkitekten Frej Klemming, Eskilstuna, tilldelats Akademiens *jetong* i silver; skall vara Akademiens *medalj* i silver.

BEARBETNING AV DE VIKINGATIDA MYNTSKATTERNA I STATENS
HISTORISKA MUSEUM

Arbetet med bestämning av de vikingatida myntskatterna i Kungl. Myntkabinetet har fortsatt under innevarande år. Under juni och juli ha de specialister som syssla med de engelska och tyska mynten arbetat i Stockholm: Mr R. H. M. Dolley, Assistant Keeper of Coins vid British Museum och ledare för arbetet med de engelska mynten, Miss Gay van der Meer, Scheveningen (engelska mynt) samt Dr. phil. Vera Hatz och Dr. phil. Gert Hatz (tyska mynt). Ledaren för det tyska arbetet, professor Walther Hävernack, besökte Stockholm i slutet av juni och början av juli. Alla deltagarna i arbetet sammanträdde då med representanter för Kungl. Myntkabinetet, varvid arbetets fortgång diskuterades.

Fil. kand. fru Ulla S. Linder Welin, som bearbetar de arabiska mynten, är för närvarande bosatt i Rom men sysslar även där med detta arbete, bl. a. med genomgång av äldre i manuskript befintliga fyndbeskrivningar. Fil. lic. fru Brita Malmer har liksom tidigare omhänderhaft studiet av de skandinaviska och bysantinska mynten. Det är Kungl. Myntkabinetets förhoppning, att bestämningsarbetet skall vara avslutat under loppet av år 1961. De engelska mynten torde kunna vara färdigbehandlade redan nästa år.

TILLFÄLLIG UTSTÄLLNING I STATENS HISTORISKA MUSEUM

Med anledning av International Council of Museums' kongress i Stockholm den 1—8 juli hade i Statens historiska museum ordnats en tillfällig utställning »Ad patriam illustrandam», avsedd att belysa samlingarnas och den svenska fornminnesvårdens historia från äldsta tid till våra dagar. Stormaktstidens grundläggande skede representerades bl. a. genom porträtt av riksantikvarierna Bureus, Hadorph och Peringskiöld, manuskript ur f. d. Antikvitetsarkivets samlingar (numera i Kungl. Biblioteket) som prov på de första antikvariernas verksamhet, de första kungliga plakaten om fornminnesvård och hembudsplikt samt några volymer av 1600-talets märkliga »rannsakingar», det äldsta försöket till en landsomfattande fornminnesinventering. I en särskild monter visades exempel på den typ av föremål som de första antikvarierna enligt Gustav II Adolfs instruktion samlade: mynt, pärmebrev, sigill, runstavar och runkalendrar m. m. 1700-talsepoken företrädde av Gustav Lundbergs berömda porträtt av Carl Reinhold Berch och ett av Lovisa Ulrikas av staten inlösta medaljskåp med en utställning av Vitterhetsakademiens prismedaljer. Det nyväckta intresset för landets fornminnen under 1800-talets förre del belystes bl. a. genom ett urval manuskript och teckningar (nu förvarade i A. T. A.) av de s. k. antikvitetstendenterna, riksantikvarie Liljegrens porträtt och A. Ways monumentala målning av Karl XIV Johans besök på Uppsala högar. 1800-talets storartade utveckling på fornminnesvårdens, fornforskningens och museets områden under riksantikvarierna Hildebrands tid och dess fortsättning under 1900-talets första decennier skildrades i text och bild i ett av de stora monterskåp, som anskaffades vid samlingarnas uppställning i Nationalmusei byggnad 1866. — I den stora utställningssalen redo-

visades genom text, fotografier och planer institutionens utveckling och arbete fr. o. m. riksantikvarie Curmans tid. — Utställningen, vars texter voro avfattade på svenska och engelska, hölls öppen 1/7—4/10 1959.

FÖRELÄSNINGAR M. M. VID STATENS HISTORISKA MUSEUM

Statens historiska museum ordnar under hösten 1959 2 föreläsningsserier: »Arkeologisk sommar 1959» och »Nordlig kulturbygd». I den förra serien hållas 4 föreläsningar: 24/9 »Från Käseberga till Högom» av antikvarien Gunnar Ekelund, 1/10 »Växjö domkyrkas restaurering» av antikvarien Evald Gustafsson, 8/10 »Västerås dominikanerkloster — försvunnet och återfunnet» av landsantikvarien Sven Drakenberg och 15/10 »Helgö, en återblick och ett framtidsperspektiv» av förste antikvarien Wilhelm Holmqvist. I den senare serien hållas 6 föreläsningar: 22/10 »Färgrikt folk — glimtar från Jukkasjärvi distrikt» av provinsialläkaren Sixten Haraldson, 29/10 »Stenträsk — en film om en nyodlargärning» med inledningsföredrag av amanuensen Lars Åke Kvarning, 5/11 »Jägarfolkets hemland» av förste antikvarien Sverker Janson, 12/11 »Vild-Hussen och storfiskafänget i Indalsälven» av antikvarien Harald Hvarfner, 19/11 »Äldre handel i Nordskandinavien och Vitahavsområdet» av professorn Helmer Tegengren, Åbo, och 26/11 »Gammalt och nytt i Norrland» av redaktören Gustaf Näsström. I anslutning till vissa av föredragen visas filmer.

I museets barockhall hållas konserter 11/10, 1/11 och 22/11. Därjämte spelas på Schörlin-orgeln från Hycklinge kyrka under ordinarie visningstid varannan söndag i oktober och november.

GRÄVNINGAR OCH FYND

Under juni och juli månader har genom landsantikvarien i Kalmar undersökts ett antal fornlämningar vid *Hjortekrog i Törnfalls socken*, Småland, vilka legat i det närmaste helt kringskurna av grustag. Återställningsarbeten skola därefter påbörjas inom det på fornminnen rika, men av grustäkt illa åtgångna området mellan sjöarna Hjorten och Gagern. Vid undersökningen påträffades sammanlagt 15 brandgravar, av vilka två voro belägna i ett större röse med kantkedja, brätte och av stora flata stenar klädd yta. Sex brandgravar lågo i mindre, runda eller oregelbundna stensättningar, tre invid resta stenar och fyra under flat mark. Fynden utgjordes bl. a. av keramik, knivar av järn och ett par fibulor av brons. Det stora röset kan möjligen tillhöra bronsålderns slutskede, medan de yngsta gravarna kunna dateras till omkring 500 efter Kristus.

Under sommaren har också undersökts fyndplatsen för ett bronssvärd av Hallstatt-typ. Fyndet gjordes av en lantbrukare i *Dalby i Köpings socken* på Öland vid borttagandet av ett impediment i en åker. Undersökningen visade, att impedimentet utgjordes av resterna av en gravhög. Vid sällning tillvaratogs brända ben och krukskärvor.

Betydelsefulla undersökningar ha i samband med vägarbeten utförts av Gotlands Fornsal vid *Prästgården i Fole socken* på Gotland. Där påträffades bl. a. två skeppsformiga hällkistor under låga rösen innehållande obrända

lik med rika fynd från övergångsskedet mellan brons- och järnålder. En av gravarna innehöll sålunda 5 nålar, smyckeplatta, bältehake m. m. och torde vara den rikaste, som hittills påträffats i Norden från denna tid. Av andra fynd från gravfältet märks en större skeppssättning med två brandgravar innehållande bronser och keramik. — För Sveriges Radio-TV undersöktes en grav från romersk järnålder på södra gravfältet vid *Vallhagar i Frøjels socken* på Gotland. Utgrävningen skildrades i en serie om 6 TV-program under juli månad. — Vid *Gannarve i Frøjels socken* har en omkring 28 m lång skeppssättning restaurerats.

Vid grävning för en värmepanna under ett hus på fastigheten *Isberga Södergård 3^s* i *Heda socken*, Östergötland, påträffades i maj 1959 den praktfullaste bronsitula, som någonsin framgrävts i Sverige. Den har i motsats till tidigare funna situlor fullständigt bevarad hank och utomordentligt vackra delfinattacher. Situlan, vilken använts som gravurna, var fylld av brända ben, och i botten låg en delvis fastrostad järnfibula. Fyndet kan dateras till tiden omkring Kristi födelse. Vid efterundersökningar ha ytterligare tre brandgravar framkommit på platsen.

I *Långseruds socken* i Värmland ha två medeltida kyrkplatser undersökts under sommaren, nämligen Åstenskog och Lönnskog. På den förra stod kyrkan kvar i förfallet skick ännu 1644, och där hittade man vid 1800-talets mitt ett vackert krucifix i Limoges-arbete, nu i Statens historiska museum. Grävningen visade, att kyrkan varit tämligen stor och att den av allt att döma avslutats med en halvrunder absid, en i Värmland mindre vanlig kyrkform. Kyrkan vid Lönnskog har varit av mindre dimensioner och har haft rakt kor. I båda fallen voro de bevarade resterna av grundmurarna tämligen fragmentariska. Inga lösa fynd av betydelse gjordes. Grävningarna leddes av amanuensen Gilbert Svenson.

I början av augusti utfördes en mindre grävning i den s. k. *Tibrandshögen i Rödöns socken*, Jämtland. Avsikten var att få fastställt, om rester av det medeltida Tibrandsholm, omnämnt 1402 i ett kontrakt mellan drottning Margareta och ärkebiskop Henrik, finnas på platsen. Genom utgrävningen blottades strax under markytan rester av en tegelmur och starkt förkolnade stockar. Genom ett myntfynd kunde byggnadslämningarna dateras till 1300-talets slut. Grävningen har visat, att medeltida byggnadsverk funnits på platsen, att dessa bestått av timmer och tegel och att de nedbränts och raserats.

RUNSTENSFYND

I Södermanland ha 4 ristade stenar från runstenstid anträffats. Två häröra från *Rällinge i Helgarö socken*, den ena ristad med ett kors, den andra med mycket hårt slitna runor, som visat sig vara svårtolkade. Vidare har vid *Rörby i Runtuna socken* hittats toppstycket (förut okänt) av den nu försvunna runstenen Sö 155. Slutligen har i sydturen på *Eskilstuna-Fors kyrka* hittats hälften av en gravsten med en ristad »häst» i runstensstil. Stenen har bevarad målning i terra cotta på hästkroppen och svart i ristningslinjerna. Pastorsämbetet har beslutit deponera stenen i Eskilstuna museum.

AKTUELLT

KONSERVERING AV RUINER

I *Visby* ha tack vare fortsatt generöst stöd från bankir Tage Cervin omfattande konserveringsarbeten kunnat utföras även i år. Arbetena ha avsett sjömuren från Kruttornet till hörntornet Kames samt Drottens och S:t Lars ruiner.

RESTAURERING AV KYRKOR

Tofta kyrka på Gotland återinvigdes efter en omfattande yttre och inre restaurering den 19 juli. Under golvet påträffades i samband med restaureringen grundmurarna till en mindre, romansk stenkyrka med långhus och smalare, sannolikt rakt avslutat kor. Inmurad i dennas grund låg en bildsten av 400-talstyp ornerad med två rundlar. Av en annan, rikare ornerad bildsten från samma skede påträffades ett hörnstycke. En stor gravsten från 1300-talet med run- och majuskelttext i koncentriska cirklar kring ett bomärke låg likaledes under golvet. Omkring 800 medeltidsmynt tillvaratogs. På triumfbågsväggen blottades målningar från 1300-talet. Ett retabel från samma århundrade har vid Statens historiska museum kunnat rekonstrueras och har efter konservering åter uppställts på högaltaret. En S:t Olofs-bild har uppställts på långhusets sydöstra sidoaltare.

I samband med restaureringen av *Dagsbergs kyrka* i Östergötland, vilken i nuvarande skick härrör från 1700-talet, ha dels påträffats fragment av Eskilstuna-kistor, dels grundmurar till en 1200-talskyrka med rektangulärt långhus och smalare rakslutet kor, vid 1300-talets början ombyggd med ett kor av samma bredd som långhuset och transept på norra sidan. Senare har kyrkan haft en komplicerad byggnadshistoria, bl. a. hade den under senmedeltiden trappstegsgavlar. Intill 1300-talskorets altargrund påträffades ett litet krucifix av förgyllt silver, sannolikt ett svenskt arbete från 1300-talets mitt, som möjligen tillhört en monstrans. Undersökningarna ha utförts av amanuensen Gunnar Lindqvist.

Vid yttre restaurering av *Börje kyrka* i Uppland ha några medeltida byggnadsdetaljer anträffats, bl. a. ett rundfönster i västgaveln och ett litet högt sittande fönster i östgaveln med klöverbladsformad profil. — Vid yttre restaurering av *Vassunda kyrka* i Uppland har vid tornets krön anträffats en medeltida blindering, bestående av en horisontell trappstegsfris; vidare kyrkans medeltida sydportal, vilken märkligt nog icke har omfattning av tegel utan av gråsten.

RESTAURERING AV PROFANA BYGGNADER

Vid yttre restaurering av *Domtrapphuset i Uppsala* har ett flertal medeltida byggnadsdetaljer blottats, på tornet fönster med gotisk profil och på samtliga fasader band av veckmurning.

AKTUELLT

FRÅN VITTERHETS-AKADEMIEN

På sammanträde den 6 oktober 1959 utsåg akademien professor David Hannerberg till svensk arbetande ledamot av historisk-antikvariska klassen. Samma dag anmäldes Kungl. beslut den 4 september 1959 angående förordnande för professor Bernhard Karlgren att under tiden 1 oktober 1959—30 juni 1960 vara ordförande i statens humanistiska forskningsråd och för professor Erik Lönnroth att under tiden 1 oktober 1959—30 juni 1962 vara ledamot av rådet. Vidare anmäldes, att professor Karlgren åtagit sig att med professor Sven B. F. Jansson som sekreterare verkställa utredning rörande den humanistiska forskningens nuvarande villkor och behov.

Den 16 november 1959 avled professor Ernst Arbman, svensk arbetande ledamot av historisk-antikvariska klassen.

FASTIGHETS-FÖRVARV

På *Helgön eller Lillön* i Ekerö socken, Uppland, har akademien under åren 1954—1959 förvärvat ett antal fastigheter, inom vilka den tidigare i Fornvännen behandlade gårdsanläggningen från järnåldern och ett gravfält äro belägna. Akademien har vidare under år 1959 förvärvat dels fyra fastigheter i Ytterselö socken, Södermanland, innefattande större delen av *Östa Sjöhage* med högar, stensättningar och en runsten, allt från yngre järnålder, dels en fastighet i Hallsbergs socken, Närke, innefattande ytterligare delar av *Norrby gravfält*, Närkes märkligaste fornminnesområde, med domarringar och resta stenar. — Till erhållande av lämpligare avrundning av det tidigare förvärvade området kring kungshögarna och ruinerna av Alsnöhus på *Adelsön* i Mälaren har akademien 1959 inköpt ytterligare tvenne områden.

FASTIGHETER UNDER VITTERHETS-AKADEMIENS VÅRD

Årets arbeten i *Araslövs gamla kyrka* i Färlövs socken, Skåne, ha berört interiören. Rester av väggmålningar från 1400-talets andra hälft ha framtagits av konservatorn Våga Lindell, innertaket har rengjorts och golvet har lagts om med befintligt tegel. Med dessa arbeten är kyrkan återställd i önskvärd omfattning. — Byggnaden för *Mora stenar* i Lagga socken, Uppland, har försetts med ny sockel av sandsten efter förslag av arkitekten Ragnar Jonsson. Dessutom ha vissa smärre reparationer utförts.

FÖRELÄSNINGAR M. M. VID STATENS HISTORISKA MUSEUM

Statens historiska museum ordnar under våren 1960 2 föreläsningsserier: »Svenska arkeologer i främmande land» och »Nutida kyrkokonst», den senare serien i samarbete med Gärdets kursverksamhet. I den förra serien hållas 5 föreläsningar: 17/3 »Bergstemplarna vid Takht-i-Soleiman, forskningar i Persien 1958—1959» av docenten Bertil Almgren, 24/3 »Nytt och gammalt i Mexiko» av professorn Sigvald Linné, 31/3 »Med danskar hos araber, från 1958 års grävningar i Kuwait» av landsantikvarien Åke Fredsjö, 7/4 »Arkeologi ovan molnen, undersökningar i Andernas fjällvärld» av intendenten Stig Rydén och 21/4 »Ur stepper och ökensand, Hedin-expeditionens arkeologiska forskningar» av docenten Gösta Montell. I den senare serien hållas 6 föreläsningar: 4/2 »Kyrkobyggande i Stockholm, en historisk tillbakablick» av kyrkoherden teol. dr Robert Murray, 11/2 »Modern kyrkobyggnadskonst» av arkitekten Sven Hesselgren, 18/2 »Det kyrkliga silversmidets förnyelse» av förste intendenten Carl Hernmarck, 25/2 »Svensk kyrklig tradition» av arkitekten Rolf Bergh, 3/3 »Svenskt kyrkobyggande i dag» av teol. och fil. kand. Lars Ridderstedt och 10/3 »Filmafton» med några utländska filmer kring äldre och nutida kyrkobyggnader.

Konserter ordnas i museets barockhall 31/1 med verk av Johann Sebastian Bach, 21/2 med kammarmusik från 1600- och 1700-talen, 13/3 »Le rondeau de Paris» och 3/4 med musik från det nederländska frihetskrigets dagar. — På Schörlin-orgeln från Hycklinge kyrka i Östergötland spelas varannan söndag under ordinarie öppettid med början 31/1 till och med april.

TEXTILKONSERVERINGAR

Från Island och Danmark ha inkommit två intressanta textilföremål för undersökning och konservering. Det ena — ett antependium som tillhört Höfdi kyrka på Island — är prytt med ett broderi, framställande Kristus på korset omgiven av Maria och Johannes och utfört med mångfärgat ullgarn i dubbel läggsöm, samma teknik som förekommer på Bayeux-tapeten. Broderiet har i senare tid klippts bort från sitt underlag av blå lärft och satts upp på gult tyg, varvid som ytterligare dekor tillagts två mönstrade bårder i brickvävning. Medan läggsömsbroderiet förmodligen kan dateras till 1400-talet, ha bårderna en tidigare karaktär. Konserveringen går framför allt ut på att rekonstruera antependiets ursprungliga form och utseende. — Det andra föremålet är en magnifik egyptisk tunika, som nyligen förvärvats av Kunstindustrimuseet i Köpenhamn. Tunikan är förfärdigad av rött ylle med bårder och rundlar invävda i gobelängteknik samt krage och ärmprydnader i en om krabbasnår erinrande teknik. Tunikan, som kan hörröra tidigast från 800-talet, är unik som bevarad dräktenhet. Konserveringen avser bland annat att göra fibrerna mera mjuka och elastiska, så att tunikan efter att ha satts upp på stödtyg kan tåla att ställas ut.

FORNMINNESINVENTERINGEN 1959

Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering för den ekonomiska kartan under år 1959 har omfattat södra delen av Älvsborgs län, sydöstra delen av Skaraborgs län och ett område kring Umeå i södra delen av Västerbottens län. Den inventerade arealen uppgår till omkring 80 kvadratmil. Årets område har ur inventeringssynpunkt varit mycket svårarbetat. Fornlämningarna ha som regel uppträtt enstaka eller i smärre grupper. Antalet registrerade fornlämningar uppgår till omkring 5.000. Av dessa voro 25—30 % tidigare ej kända.

GRÄVNINGAR OCH FYND

I juni 1959 undersöktes genom statens historiska museums stenåldersavdelning delar av boplatsen *Säter III, Kvarsebo socken*, Östergötland. Det rika kulturlagret innehöll keramik i den för boplatsen typiska stilen samt ett intressant flint- och stenmaterial. En härd i övre delen av kulturlagret har C14-daterats och befunnits ha en ålder av 1.805 ± 70 år. Den är alltså långt yngre än stenåldersbebyggelsen.

Fornminnesavdelningens undersökningsverksamhet i Stockholmsområdet och Mellansverige har under den gångna säsongen på grund av den ökade utbyggnadstakten inom vägväsendet och tätortsbildningen varit mångdubbelt större än något tidigare år. Grävningarnas omfattning framgår av att den undersökta ytan icke är mindre än ca 20.000 m².

Vidare kan nämnas de under ledning av fil. kand. Ulf-Erik Hagberg utförda efterundersökningarna på fyndplatsen för en vid plöjning framkommen guldarmring i *Skedemosse, Gärdslösa socken*, Öland. Därvid har, delvis med hjälp av minletare, framkommit ytterligare fyra guldarmringar och dessutom bronspressbleck, vapen och hästskelett. Fynden härröra från yngre romersk järnålder.

För den projekterade delen av motorväg nr 1 vid Norrköping har kand. Lars Gezelius undersökt ett 40-tal gravar vid *Bådstorp i Kville socken*, Östergötland. De delvis mycket stora, vida högarna med mindre, flacka centralstenpackningar, voro anlagda under vendel- och vikingatid.

Vid *Herstaberget* i samma socken har fil. stud. Ebba-Stina Carlson undersökt ett litet gravfält, som likaså beröres av motorväg nr 1. Gravarna utgjordes här av stensamlingar, vanligtvis lagda runt större, jordfasta block. De flesta voro fyndtomma, men i en ovanligt väl lagd stenpackning påträffades en brandgrav med en rakkniv från yngre bronsålder.

I övrigt kan nämnas undersökningen av en gravhög på åstranden vid *Husby i Trosa landsförsamling*, Södermanland, genom fil. kand. Ingegerd Särilvik. Därvid påträffades en pärla, 2 fingerringar samt bleck och trådar av guld, fragment av glasbägare, pärlor, spelbrickor, brons- och kamfragment från tiden omkr. år 700 e. Kr.

En gravhög från samma tid vid *Hoxla*, nära Sorunda kyrka, Söderman-

land, har undersökts av antikvarien Claes Varenius. Härvid framkom ett mindre centralröse över ett brandlager. I detta låg filigranornerade guld- och silverbleck, delar av ett svärdshjalt av brons, en bronsnål, fragment av glasbägare, spelbrickor, kolat bröd, läder, trä samt ett antal båtnitar av järn.

Den ur bebyggelsehistorisk synpunkt mest betydelsefulla grävningen har utförts av fil. kand. Birgitta von Heland vid *Ålby i Ösmo socken*, Södermanland, där ett gravfält från folkvandringstid och vendeltid visade sig överlagra kulturlager från samtliga förhistoriska perioder mellan mellan-neolitisk tid och äldre järnålder. Höga fosfatvärden jämte endast obetydliga, av människohand gjorda förändringar i markytan visa, att det förhistoriska boplotsområdet är väsentligt större än det tidigare kända gravfältet på platsen. Bearbetningen av den komplicerade lagerföljden och de många boplatiskonstruktionerna på denna grävningssplats kommer att medföra en väsentligt ökad kännedom om områdets bebyggelsehistoria.

Vid *Västerhaninge kyrka* i Södermanland har fil. kand. Tiiu Mets på grund av vägomläggning undersökt delar av ett sedan gammalt genom järnväg, vägar och bebyggelse splittrat gravfält från äldre järnålder. Flera av gravmonumenten voro ovanligt välbyggda med yttre kantkedjor och flacka stenpackningar i centrum av gravarna. Ett av gravfynden innehöll en ögonfibula från 100-talet e. Kr. samt en kam i genombrutet arbete av tidig typ.

Vid Skyttevägen i *Edsberg, Sollentuna socken*, Uppland, har under året ett gravfält med ett 60-tal anläggningar från folkvandrings- och vendeltid slutundersökts. Ledare för undersökningen har varit fru G. Nordström.

De sedan flera år pågående arbetena vid *Darsgårde i Skederid socken*, Uppland, ha fortsatt med slutundersökning av det södra gravfältet samt — med stöd av Humanistiska fonden — kompletterande undersökningar av gravar och boplotsrester på det norra gravfältet och i fornborgen. I den senare framkom ytterligare ett par husgrunder. Den intressantaste delen av undersökningen utfördes inom ett terrasserat område på sydslutningen av det norra gravfältet. Där visade sig gravar med bl. a. en ögonfibula av sen typ och en baltisk armring överlagra ett kulturlager med en av de fyra hittills vid Darsgårde påträffade s. k. herdestavsnålarna av järn. Undersökningsledare har varit amanuensen Björn Ambrosiani.

Ytterligare ett intressant boplotsområde täckt av gravar från yngre järnålder har påträffats vid en undersökning genom fil. kand. Lennart Lundborg, inom ett blivande bostadsområde i *Säfte stad*, Värmland.

KONSERVERING OCH UNDERSÖKNING AV RUINER

På *Nedaby kyrkoruin* i Övraby socken, Skåne, ha tidigare påbörjade arbeten fortsatt med utgrävning av långhuset. Härvid påträffades lämningar av de två av tegel uppförda sidoaltarna. I rasmassorna anträffades en relikdosa av bly, innehållande en benflisa av obestämbart art. Nästa år komma arbetena att fullföljas med utgrävning av koret.

KYRKORESTAURERINGAR

I samband med en av professor Erik Lundberg ledd restaurering av *Rogslösa kyrka* i Östergötland ha intressanta och värdefulla iakttagelser gjorts. Den äldsta kyrkan har sannolikt varit av trä. Mot denna har ett västtorn av trä ställts under 1100-talet. Träkyrkans väggar ha därefter ersatts med stenmurar. Denna kyrka har därefter rivits i viss utsträckning och den ännu existerande murstommen uppförts — säkerligen dock i flera etapper. Dess norra korsarm har sålunda troligen uppförts före den södra och utgjorde antagligen från början ett särskilt kapell. Även koret har byggts om. Ett emporium har funnits, åtminstone under de tre äldsta skedena. Portalen med den berömda smidespydda dörren har flyttats till ursprunglig plats i södra långhusmuren. Ett tiotal fragment av s. k. eskilstunakistor har anträffats.

Hedvigs kyrka i Norrköping har under innevarande år restaurerats efter ett förslag av stadsarkitekten Kurt von Schmalensee. I interiören har den målade dekoren från 1890-talet på väggar och valv rengjorts. Pehr Hörbergs altartavla och dess omfattning har konserverats och övermålade originalfärger framtagits. I fråga om exteriören har 1600-talets putsbehandling med avfärgning i rött och målade fogar rekonstruerats.

På *Hammarby kyrka* i Uppland ha i samband med en nyligen avslutad restaurering iakttagelser kunnat göras, av vilka framgått, att den äldsta stenkyrkan på platsen från omkring år 1200 bestått av långhus och smalare kor. Detta långhus utgör västra hälften av den nuvarande kyrkan. På norra sidan av det äldsta koret byggdes under 1300-talets förra hälft den nuvarande sakristian. Kort därefter revs koret, och i dess ställe uppfördes ett nytt kor, utgörande östra hälften av den nuvarande kyrkan. Samtidigt eller något senare välvdes kyrkan, och på 1480-talet tillfogades vapenhuset. De två östra långhusvalven slogs om efter ett ras år 1679.

KYRKBRÄNDER

Den 7 augusti 1959 härjades *Aspeboda kyrka* i Dalarna av eld. Den märkliga träkyrkan, påbörjad 1667, blev helt förstörd. Även kyrkans altarskåp, ett verk ur Berndt Notkes krets från omkring år 1500, blev lågornas rov. — Den 22 maj 1959 antändes *Vånga kyrka* i Östergötland genom blixtnedslag. Den stora stenbyggnaden, uppförd 1866 efter ritningar av F. W. Scholander, blev helt utbränd. Alla värdefullare inventarier kunde emellertid räddas, bland dem ett värdefullt triumfkrucifix från 1300-talet. — Den 25 september 1959 utbröt under pågående restaurering eld i *Jonsbergs kyrka* i Östergötland. Kyrkan, som var uppförd av trä och härrörde från 1700-talet, blev icke svårare skadad än att den kan återställas. En allvarlig förlust utgör förstörelsen av långhusets takmålningar och kyrkans märkliga orgel av Jonas Wistenius från 1756 och dess praktfulla fasad.